

чалавек, мяккая натура, мяккія словы), 'нястрогі, паблаглівы; процілеглае суровы' (мяккі прыгавор, мяккае абыходжанне), 'пазбаўлены рэзкасці, грубасці: далікатны': У голасе разам з мяккім дакорам чулася зморанасць (В. Гарбук). Мяккі тон маёра адразу раззброіў Пальчыка (У. Дамашэвіч), 'які лёгка паддаецца чужому ўплыву; бязвольны, бесхарактарны': Ганскі аочуваў некаторую палёску ад таго, што з яго спалі абавязкі члена сельсавета, якія яго, нерашучага і мяккацелага, заўсёды трохі прыгнятлі (К. Крапіва), 'няўпэўнены, хісткі': Наталля Пятроўна ў жаху адхіснулася і няцвёрдым крокам выйшла з хаты. (І. Шамякін). «Дарагая, любая мамачка», – пісала яшчэ няцвёрда, але старанная дзіцячая рука (К. Кірэенка), 'такі, якому не ўласціва расшчэсць, цвёрдасць' (няцвёрды характар, няцвёрды адказ). У англійскім прыметніку *soft* назіраецца крыху меншая семантычная парадыгма і яе іншая сэнсавая напоўненасць: 'weak and lacking courage' 'які слабы і якому не хапае мужнасці' (**soft southerners** – мяккія паўднёўцы), 'sympathetic, lenient, or compassionate, especially to a degree perceived as excessive; not strict or sufficiently strict' 'спагадлівы, мяккі, асабліва ў ступені, які ўспрымаецца як празмерны; не строгі або недастаткова строгі' (*the government is not becoming soft on crime* – урад не становіцца мяккім да злачынстваў, *Julia's soft heart was touched by his grief* – мяккае сэрца Джуліі было кранута яго горам, *he was no good with soft words, gentle phrases* – у яго не атрымлівалася выказацца мяккімі словамі, *пачотнымі фразамі, candidates ranging from far right to soft left* – кандыдаты, якія вар'іруюцца ад крайніх правых да мяккіх левых).

Такім чынам, у беларускай і англійскай мовах шырока ўжываюцца кансістэнтныя ад'ектывы, якія ўтвараюць розныя па семантычным складзе структуры. Экспансія другасных ЛСВ кансістэнтных прыметнікаў распаўсюджаецца на сферу жыццядзейнасці чалавека, яго знешняга выгляду, ментальных уласцівасцяў, эмацыянальнага стану (*цвёрды – solid, рэдкі – thin, мяккі – soft, моцны – firm, друзлы – loose, гнілы – rotten, каламутны – muddy*), а таксама сферу міжасобных і сацыяльных адносін (*цвёрды – solid, мяккі – soft, жорсткі – hard*). У залежнасці ад суадносін семантыкі ў эквівалентных адзінках беларускай і англійскай моў вылучаюцца тры асноўныя тыпы апазіцыі: тоеснасці, уключэння і несупадзення. Тоесныя другасныя ЛСВ сустракаюцца ў дзвюх суадносных парах (*жорсткі – hard, tough і моцны – firm*). Англійскім монасімічным прыметнікам *thin, adhesive і viscous* у беларускай мове адпавядаюць полісемантычныя адпаведнікі *рэдкі, ліпкі і цягучы*. Семантычнае несупадзенне назіраецца і ў колькасным складзе семантычных парадыгмаў. Так, семантычная парадыгма для англійскага *hard, tough* уключае восем ЛСВ (у беларускай – пяць). Для суадносін уключэння можна вылучыць пару *моцны – firm*, дзе англійскі адпаведнік мае частковае адценне ад беларускага ЛСВ і наадварот.

Г. В. Навасельцава (Беларусь)

НАВЕЛІСТЫЧНАЯ АРГАНІЗАЦЫЯ Ў СУЧАСНЫМ БЕЛАРУСКІМ РАМАНЕ

У некласічным, у прыватнасці, постмадэрнісцкім рамане асоба застаецца прадметам мастацкага даследавання, аднак асэнсоўваецца пісьменнікам не столькі ва ўзаемазасунках з грамадствам, колькі адасоблена ад акаляючага свету, у выніку чаго ўзнікае новы тып адносін паміж аўтарам і персанажам. У прыватнасці, вядзенца прамая размова пісьменніка пра сябе і свае адносіны да свету – выяўляецца аўтарскае «я». Мастак слова такім чынам імкнецца вырашыць праблему героя, выступае ў цэнтры аповеду, які ў нейкай ступені

ілюструюць і іншыя персанажы. Інтэрпрэтацыя постмадэрнісцкага твора вызначаецца некаторай складанасцю, паколькі мастацкі тэкст насычаны цытатамі, алюзіямі, рэмінісцэнцыямі, як агульнакультурнымі, так і ўласна літаратурнымі, вызначаецца «гульнёй» цэнтральных і перыферычных «тэкстаў у тэксце» і прадугледжвае двухбаковую камунікацыю з чытачом, прычыцопава патрабуючы яго актыўнасці. Рознаварыянтнасць прачытання абумоўлена і мастацкай іншасказальнасцю, у цэлым уласцівай постмадэрнісцкаму раману. Раман-іншасказанне ў параўненні з традыцыйным сюжэтным раманам вызначаецца пэўнай абстрактнасцю кампазіцыі. Увага пісьменніка засяроджана на асэнсаванні маральна-этычнай праблематыкі, іншасказальным павучанні, а героі ператвараюцца ў сімвалы.

У сучасным прыгожым пісьменстве прадстаўлены прыклады, якія ілюструюць зварот да сямейнай тэмы з нязначнай доляй бытапісальнасці, увасабленне біяграфічнай або аўтабіяграфічнай апавядальнасці ў малых мастацкіх формах. Адам Глобус у аўтапартрэтным рамане «Дом» (2003) звяртаецца да формы мініячур, якія аб'ядноўваюцца ў творчае цэлае паводле мастацка-вобразнага прыпыцу. Янка Сіпакоў стварае «Зубрэвіцкую сагу» (2007) – раман-містыфікацыю ў апавяданнях, якія аб'ядноўвае ў адзін твор найперш месца апісання падзей – вёска Зубрэвічы, малая радзіма пісьменніка. Янка Сіпакоў і Адам Глобус імкнуча да асэнсавання лёсу адной сям'і праз дынаміку пакаленняў, што абумоўлівае неабходнасць аўтарскага звароту да формы сямейнай хронікі. Пісьменнікамі адлюстроўваецца біяграфічны час, які не можа быць адарваным ад эпохі, рэчаіснасць прадстаўлена перш за ўсё ў вобразе пакаленняў. Паказ некалькіх пакаленняў прыўносіць адлюстраванне спалучанасці часоў, раскрыццё судачыння герояў розных эпох, што ўласціва найперш для ўвасаблення гістарычнай рэчаіснасці, тады як біяграфічныя формы не столькі рэпрэзентуюць сапраўдны гістарычны час, колькі апелююць да яго. Акаляючая рэчаіснасць ужо не з'яўляецца фонам для героя, а фарміруе яго далейшы лёс, што найперш уласціва для сямейна-біяграфічнага рамана.

Постмадэрнісцкі раман у беларускай літаратуры заўялены найперш як аўтарскі мастацкі эксперымент, не абмежаваны ніякімі жанравымі патрабаваннямі, арыентаваны на свабоднае чытацкае ўяўленне. Наватарскім паводле структурнай арганізацыі з'яўляецца твор Вольгі Гапеевай «Рэканструкцыя неба» (2002). Ён вызначаецца аўтаркай і як раман у дэталях, і як дэталі ў рамане, а далей пісьменніца прапануе чытачу падкрэсліць патрэбнае. Ілюструючы ідэйную скіраванасць на чытацкае ўспрыманне, В. Гапеева папярэджвае, што чытач мае права карыстацца пішучымі рэчамі, уяўляць сябе на месцы галоўных герояў. Непасрэдны зварот да чытача прадвызначае камунікатыўную стратэгію пісьменніцы, якая арыентавана на мастацкі дыялог. Адзначаная рыса ў той ці іншай ступені ўласціва сучаснаму беларускаму раману.

Адметным прыкладам выяўлення постмадэрнісцкай эстэтыкі з'яўляецца твор «Імя грушы» (2005) Сяргея Балахонава, паводле аўтарскага вызначэння жанру – раман у трох мемуарах. Апелюючы да вядомага твора Умбэрта Эка, беларускі пісьменнік найперш правакуе чытача, выкарыстоўвае прыгодніцкія, авантурныя, дэтэктыўныя прыёмы, аднак разам з тым арыгінальна раскрывае мастацкае дзеянне на фоне гістарычнага мінулага. У рамане сэнсаўтваральным выступае прыём аўтарскай стылізацыі трох мемуарных тэкстаў – гэта «Успаміны Наталлі Клыкоўскай», «Ліст Камілы Свентажэцкай да Аляксандра Ельскага», «Дзённік Ірэны Галавацкай», якія ўяўляюць мастацкія апаведы пра падзеі ад імя названых герань, іх непасрэдных удзельніц. Аўтар вядзе чытача да сэнсавай рэканструкцыі дэтэктыўнай інтрыгі праз супастаўленне і ацэнку апісаных геранямі перыпетый.

У сучасным беларускім рамане гістарычнае пісьмо выступае як адметны прыём мастацкага іншасказання. Так, раскрываюцца сацыяльныя праблемы нашай сучаснасці ў рамане Наталкі Бабінай «Рыбін горад» (2007), дзе ўдала спалучаны прыгодніцкія і дэтэктыўныя элементы. Твор вылучаецца дынамічным сюжэтам, які трымае чытача ў напружанні, разам з тым пісьменніца заглябляе падзейную канву філасофскімі разважанымі галоўнай гераіні, што дазваляе па-наватарску ўвасобіць тыповыя аспекты чалавечага жыцця. Раман складаецца з шэрагу мініячур, большасць з якіх рэпрэзентуюць вобразнае апісанне адной падзеі, што дазваляе іх акрэсліць як падзейныя замалёўкі. Нізка мініячур выяўляе паслядоўнае падзейнае развіццё як дэтэктыўнай, так і прыгодніцкай лініі, не разбурае архітэктонікі твора, адметнай апісальнасцю працягвае традыцыю раманнага жанру.

Па-свойму адметным у мастацкім рэчышчы постмадэрнісцкай прозы выступае бессюжэтны раман, якім можна назваць твор Зміцера Вішнёва «Змак пабудаваны з крапівы» (2008), што прысвечаны нязменна актуальнай тэме выяўлення творчай асобы ў сучасным свеце, а менавіта мастака і пісьменніка, які імкнецца жыць, хацаць, ствараць несмяротныя крэатыўныя ўзоры. Трынаццаць частак утвараюць мазічную структуру, арыгінальнае спалучэнне стылізацый блогерскага журналісцкага дзённіка, сучаснай казкі, а таксама аўтарскіх нататак з назіранняў і замалёвак аб разнастайных варыянтах узаемадзеяння творчай асобы і грамадскай рэчаіснасці, мастацкім вывучэнні айчыннага і замежнага творчага асяроддзя. Галоўны герой – Сафа Вітальевіч Бурыштын выступае то ўвасабленнем асобы аўтара, то яго ідэйным апанентам, аднак уяўляе сябе прадстаўніком новай літаратуры і творчасці ўвогуле. Падзейная дынаміка выяўляецца праз апісанне падарожжаў і прыгод галоўнага героя на замежных паэтычных фестывалях і фэстах, хоць напрыканцы твора сцвярджаецца, што Сафа нікуды не ездзіў і нічога з ім не адбывалася. Сваёй творчай задачай пісьменнік бачыць сцвярдженне маніфесту новага мастацтва, якое кантрастуе з традыцыйным прыгожым пісьменствам, і гэта выяўляецца на ўзроўні вобразнай сістэмы рамана.

Аўтары рамана пачатку XXI стагоддзя эксперыментуюць са зместам і формай, а таксама выпрацоўваюць адметныя мастацкія стратэгіі ўзаемадзеяння з чытачом, што абумоўлена сацыялітаратурнымі фактарамі. Не толькі да паказу нашай сучаснасці, асэнсавання асобных перыядаў мінулага, але і да адкрытага супрацоўніцтва са сваёй аўдыторыяй звяртаецца ў сваёй творчасці Людміла Рублёўская. Пісьменніцу цікавіць асоба, светапогляд якой сфарміраваўся пад уздзеяннем інтэрнэт-асяроддзя, што паўплывала як на спецыфічнае кола інтарэсаў, так і на яе маральнае аблічча. Такі герой выступае і прадметам мастацкага ўвасаблення, і адрасатам, якому прызначаны твор, у прыватнасці, раманы «Забіць нягодніка, альбо Гульня ў Альбарутэнію» (2007), «Пантофля Мнемазіны» (2016). У раманах чытач выступае актыўным удзельнікам творчага працэсу, адметна спалучана аналітычная праблематыка і займальная форма яе ўвасаблення. Людміла Рублёўская не толькі ідзе насустрэч чытацкаму густу, аднак і правакуе чытача на дыялог, удумліваю развагу, стварае тыповы псіхалагічны партрэт інфармацыйнага спажываўца з яго недахопамі. Пісьменніца ненавязліва імкнецца пераканаць, што спазнанне мінулага, культурнай спадчыны беларусаў можа вызваліць сучаснага чалавека ад стэрэатыпнага мыслення, падказаць шлях да маральнага ўдасканалення.

Такім чынам, фармальна трансфармацыя, увасабленне раманнага зместу ў «малой» прозе, эстэтычная тэндэнцыя да памяншэння аб'ёму твора абумоўлены найперш сацыялітаратурнымі задачамі. Традыцыйнае для айчыннай прозы ўвасабленне асобы ў сямейным асяроддзі атрымлівае творчае перасэнсаванне, у выніку чаго дэталёвае бытаапісальніцтва змяняецца ўвасабленнем выбраных аўтабіяграфічных момантаў, падзейнасць падпарадкавана індыўдуальна-аўтарскай спявадальнасці, містыфікацыя на сэнсаўтваральным

узроўні дазваляе адлюстраваць значны часавы ахоп гісторыі роду. Як творчы прыём актуалізуецца стылізацыя формы сагі, мемуараў, старажытных тэкстаў.

Свядомая ўстаноўка на мастацкую эксперыментальнасць вядзе да наватарскага спалучэння розных тэм у нетыповых узаемасувязях. Сінтэз прыгодніцкага, дэтэктыўнага, гістарычнага, сацыяльнага зместу выяўляе філасофскую заглыбленасць, іншасказальнае пісьмо раскрывае маральна-этычныя пошукі, павышаецца ідэйная значнасць асобы аўтара. Пісьменнікі выпрацоўваюць адметныя творчыя стратэгіі ўзаемадзеяння з чытачом, якому надаецца роля актыўнага сатворцы. Займальная форма ўвасаблення раскрывае складаную аналітычную праблематыку, у выніку праз мастацкую правакацыю і гульню з чытачом агучваюцца рытарычныя пытанні, рэпрэзентуецца творчая ўстаноўка на дыялог, апеляцыя да ўдумлівай развагі. У мастацкім тэксце адлюстроўваецца псіхалагічны партрэт чытача, тыповага інфармацыйнага спажыўца, для якога з'яўляецца актуальным засваенне класічных гуманістычных каштоўнасцяў.

А. А. Носік (Беларусь)

ЛЕКСІКА-СЕМАНТЫЧНЫЯ ВАРЫАНТЫ ЭМОЦЫІ АГІДЫ Ў БЕЛАРУСКАЙ ЛІТАРАТУРНАЙ МОВЕ

Да ліку самых важных паняццяў культуры адносіцца паняцце души. Многія даследчыкі філасофіі і псіхалогіі народаў адзначаюць, што душа народа, яго мудрасць і веды заключаны менавіта ў мове. У ёй жа захоўваюцца розум, пачуцці, памяць, эмоцыі – усё, што перажывае народ на працягу сваёй гісторыі.

Сукупнасць псіхічных якасцей, сфарміраваных пад уплывам прыродна-геаграфічных, сацыякультурных, этнагенічных умоў склалі пэўны тып нацыянальнага характару беларусаў. Асноўнымі яго арыбутамі прынята лічыць стрыманасць, устойлівасць, пазбаўленасць крайнасцей у праўленні пачуццяў.

Вылучэнне лексічнай парадыгмы, якая раскрывае тую ці іншую эмоцыю ў яе зыходнай (інгерэнтнай) і канататыўнай (адгерэнтнай) разнавіднасцях, патрабуе дэталёвага знаёмства з моўнай карцінай свету даследуемага этнасу (моўнай супольнасці). У працэсе свайго гістарычнага развіцця супольнасць выпрацоўвае вызначаны набор каштоўнасцей, перакананняў, умоўных сімвалаў, якія трактуюцца як сродкі ідэнтыфікацыі супольнасці. Яны ж і аказваюць першачарговы ўплыў на працэс намінацыі і стварэнне моўнай карціны свету нацыі (супольнасці). Матывацыйным сродкам пры намінацыі, напрыклад, эмацыійных рэагаванняў найперш выступае своеасаблівая рэальнасць, звязаная з самім іх існаваннем, з ментальнасцю, з калектыўнымі паводзінамі.

Як вядома, вывучэннем эмацыійнай сферы займаюцца псіхалогія, псіхалінгвістыка і лінгвістыка. Эмацыійныя працэсы, згодна з тэорыяй дыферэнцыйных эмоцый (Ізард, Томкінс), з'яўляюцца адной з шасці сістэм арганізацыі асобы (гамеастатычная, эмацыійная, перцэптыўная, кагнітыўная, маторная і сістэма пабуджэнняў). Кожная з іх дзейнічае ў адпаведнасці з характэрнай арганізацыяй і валодае ў пэўнай ступені аўтаномнасцю, аднак яны ўсе непазбежна ўступаюць паміж сабой ва ўзаемасувязь і ў пэўнай меры аказваюць уплыў адна на адну. Спецыфіка выражэння эмоцый з'яўляецца вынікам індывідуальнасці паводзін чалавека, што, у сваю чаргу, і абумоўлена дзейнасцю ўсіх названых сістэм.

Грунтоўнае даследаванне псіхалогіі народаў яшчэ ў пачатку ХХ ст. было праведзена нямецкім псіхалагам Вільгельмам Максам Вунтам. У сваіх даследаваннях ён абіраўся на культурна-гістарычны метада, у аснову якога